

talán tudomásul kell vennünk. Mert kotrógépen, betonkeverőnél, kötőrőnél szebb és izgalmasabb az élet, mint bivalyszekérrel dűcörészni a kis hegyi sztnának között. Akármilyen marasztalóan hajlik is le az ég a hősapkás bércek s borvízforrások ezüstös patakjaival megszakított fenyvesek fölé!

Mert azért, ha egy egész ország gigászi átalakulásáról szól is Marosi Barna könyve, azért az utak mégis Erdélyből vezetnek ki, s oda is térnek vissza. A könyve is »erdélyi könyv« hát, a valóságirodalomnak abból a műfajából, amely — a maga nemében persze s Marosi tollával írva — nem marad el az igen magas színvonal felé tartó mai erdélyi próza mögött. A jelképesen szülővárosának adózó bevezető irástól a kötet utolsó darabjáig, amely egy helytörténeti munka ismertetője, magasan ível az emberi és írói szándék, izgalmassá téve a legegyszerűbb helyzetrajzot is, miközben a kiterők olyan apró remekléseit élvezhetjük, mint Jókai regényhőseinek kíséretjárását a Senki-szigetén, vagy Babits fogarasi szerelmét, s mindezt mégis habározott, férfias előadásban, egy olyan literátor magatartása szerint, aki »tárgyilagosan meri tisztelni a tényeket«.

HERCEG JÁNOS

CSEH KÁROLY EGYÉNISÉGE ÉS IRODALMI HAGYATÉKA

Fáklyafényben. Cseh Károly élete és válogatott írásai.

Életrajzát és a jegyzeteket írta, az írásokat összegyűjtötte és válogatta Urbán János.

Forum, Újvidék, 1974.

Amikor Urbán János kitűzte a célt, hogy a Forum Könyvkiadó *Forradalmárportrék* sorozatában a hazai olvasók számára megeleveníti Cseh Károly egyéniségét, valóban nehezen megvalósítható célt tűzött maga elé. Most, amikor kezünkben van a mintegy 230 oldalas könyv, nyugodtan megállapíthatjuk: a nagyközönség olyan könyvet kapott kezébe, amelynek segítségével meggyőző, valós kép rajzolódik ki egy sokoldalú, nagy forradalmár egyéniségéről, akinek híre él közéletünkben, de inkább csak nagy névként és az idősebb munkásmozgalmi harcosok által sokat emlegetett pártmunkásként.

Urbán Jánosnak sikerült Cseh Károly egyéniségét és tevékenységét sokoldalúságában megeleveníteni. Sikeres vállalkozásának nyitja az, hogy irodalmár és újságíró egy személyben. Érzí, van elképzelése olvasóközönségéről, ezért amikor hőse életrajzát írja, de akkor is, amikor irodalmi hagyatékából nyújt ízelítőt, nem vész el az aprólékos dokumentálásban, noha felkutatja és idézi a szemtanúkat és okmányokat. Sikerült a sokirányú tevékenységet közel hozni, sok részletet bemutatni, de mégis az »egészét«, Cseh Károly életútjának és tevékenységének egészét szemlélteti elsősorban.

A másik előny, amelyet értékesített, az a körülmény, hogy gyermek-kora és első irodalmi próbálkozásai Adához kötik, sőt volt személyes kapcsolata is Cseh Károllyal, de főleg az, hogy abban a környezetben élt, több, még élő kortárssal érintkezett, akiket ifjúkorából már ismert. Így nem veti el a súlykot, képes az olvasóval érzékelteni az illegális pártmunka, a nincstelenség és a burzsoá osztályterror körülményeit és kötött-

ségei közepette kifejtett tevékenység hiteles légkörét, be tudja mutatni a látszólag kis eredmények valódi nagyságát az akkori adottságok közepette.

Cseh Károly tanítót, testileg agyongyötörve, 1945 elején, alig 53 éves korában pusztították el valószínűleg a sachsenhauseni haláltáborban (66.). Életében összesen csupán 13 évig dolgozott mint tanító (8., 42.), mégis büszke képesítésére, még akkor is, amikor nagy nélkülözések közepette csak a napszámos vagy a törpe szőlőtennelő életszínvonalát biztosíthatja magának és feleségének. Mint tanító írja alá dr. Király Károly adatai ügyvédhez, »az itteni Róm. Kat. Hittközség világi elnökéhez s a helybeli magyarság állítólagos vezéréhez« (128.) 1941 márciusában intézett nyílt levelet is.

Urbán János mintegy öt szerzői ívnyi munkájában (a könyv terjedelmének egyharmadában) és a rendelkezésére álló Cseh Károly-írások (nagy részüket fedőnéven írta alá) alapján mutatja be a forradalmár tanító munkásságát. A megjelent írásokból harmincat választott ki, és azt három csoportban adja közre. Az első csoport politikai publicisztikáját (főleg a Szervezett Munkásban közölt cikkeit, szociográfiai karcolatait és tanulmányait) tartalmazza; a ciklus címe: *Harmincöt év után otthon. A politikai és közélet sodrában* (83—130.). A második ciklus *Tudomány, művészet* címmel (133—167.) néhány rövid lélegzetű kritikáját a művészeti alkotásra vonatkozó karcolatát közli. Itt olvashatjuk a Hídban öt folytatásban megjelent, befejezetlen népszerűsítő tanulmányát Lamarckról és Darwinról is. A harmadik csoport *Tengődő élet* gyűjtőcím alatt (171—222.) Cseh Károly elbeszéléseit és karcolatait közli.

Urbán János elképzelését nyilvánvalóan nehezen valósította meg. Anyagiakban korlátozott volt, külföldi forrásokra nem támaszkodott, hazai intézményeink, főleg a zentai levéltár munkatársainak segítségével, ha jelentős is volt, nem változtathatótt a tényen, hogy csak hiányos adatokkal rendelkezhetett. Ezért tanulmányának szerkezeti felépítése megkövetelte, hogy a Cseh Károly életének és munkásságának egy-egy szakaszára vonatkozó bőségesebb adatokat szűkebbre fogja, hogy az elfogadható arányban legyen munkája ama részeivel, amelyeknek az adatszűrése külön gondot okozott. Urbán János nagy erénye, hogy sokféle kutatási módszert használt: levéltári adatok és új, levéltári szakfeldolgozás nélküli források felkutatása, megjelent tudományos munkák igénybevétele, szemtanúk és kortársak emlékezéseinek felhasználása, Cseh Károly írásainak tartalmi elemzése. Mindezt teszi a mozgalmi ember és az író-újságíró puritán egyszerűségének igényével, anélkül, hogy az amatőr történetészkutató nagyképűsége kísértene. Ilyen módszerrel azután sok utánjárás és munkát igénylő kutatása alapján egyszerű formában, közérthetően megírt, a nagyközönség számára olvasmányos, a szakközönségre serkentőleg ható, becsületes, meggyőző, hiteles, jó könyvet tett le asztalunkra.

Könyvével emléket állít egy ember életútjának, aki kiszakadt a tanítócsalád fiatal tanítósarjának biztos életpályájáról, és aki a krasznajarszki fogolytábor tisztjéből a proletárforradalom viharában egy életre elkötelezte magát a jövő társadalmának. Ez az elkötelezettség Cseh Károly esetében nemcsak elhatározás volt, hanem tudatos és célszerű felkészülés és emberségének, egyéniségének fejlesztése. Cseh Károlyt nem övezte egyöntetű csodálat, tevékenysége nem talált minden esetben helyeslésre munkásmozgalmi harcostársai körében. A még ma is élő veterán harcosok körében találkozhatunk olyanokkal, akik kifogásolják gyakorlati forradalmi tevékenységének egyik-másik lépését, mégis az elmúlt események alapján őt igazolják.

Cseh Károly mint állandóan önmagát képző marxista és forradalmár nemcsak meghalni volt képes a forradalomért, hanem elsősorban tudott és képes volt a forradalmi tevékenységnek élni. Ezt mutatja be Urbán János tanulmánya meggyőzően. Cseh Károly harcolt és állandó tevékenységet fejtett ki anélkül, hogy az osztályellenség képes lett volna őt rajta kapni úgy, hogy hosszabb időre bebörtönözhesse. Ez azt jelentette, hogy céltudatos és átgondolt vasfegyelemmel alkalmazta a konspiráció szabá-

lyait, nem ült fel a provokációknak, és építette a kapcsolatokat azokkal, akikre számíthatott. Amikor viszont a rendőrségi kintzók kezébe került, tántoríthatatlan osztályellenség előtti magatartást tanúsítva sohasem tört meg, sohasem terhelte magát, harcostársait sem. Ilyen hosszú forradalmári életút az osztályterror körülményei között mindig, ma is megbecsülendő.

Cseh Károly nagy egyéniségének másik különösen értékes vonása, amelyik ma is serkentőleg hat, a valódi értelmiségi forradalmár következetes magatartása és élete. Ada kisváros munkásainak, halászáinak, kisiparosainak, agrárproletárjainak és félproletár szegényparasztojainak a villágában élve sohasem vett erőt rajta a kispolgári értelmiség fásultsága, nem is érezte elutasítólag szellemi és marxista műveltségi fölényét, noha egyenrangúan kezelte harcostársaival nem volt mindig kellemes és belátó vitapartner. A kisváros korlátai között — ezt Urbán János nemcsak jól érzékelteti, hanem nagy dokumentációs anyaggal be is mutatja — sokoldalú egyéniségét nemcsak hasznosította, hanem tovább képezte magát: behatóan tanulmányozta a marxista irodalmat, és tanulmányokat írt nemcsak akkor, amikor tanítóként kereste meg a kenyerét, hanem akkor is, amikor a halászokkal tanyázott, akik pártmunkájában is segítettek, de akikkel nemegyszer a napi megélhetést is mint elcsapott tanító megkereste. Nemcsak népszerűsítő előadásokat tartott és harcos cikkeket írt a munkássajtóknak, de festéssel is foglalkozott és fiatal, szárnypróbálgató munkásírókat bátorított, egyengette indulásukat. Sportolt, a munkássportot, a szegényember sportolását szorgalmazta, amelyen keresztül a proletár és a dolgozó szegényparasztság emancipálódik és a szélesebben értelmezett kultúra újabb területét hódítja meg magának, de lapszerkesztési munkát is vállalt, munkáskamarai tisztségéből a rendőrség nyílt terrorja távolította el, olvasókört szervezett, kisipari hitelszövetkezet létesítését serkentette (39—40.) és 1941-ben többedmagával fémipari üzemet alapított (54.), amelynek ő lett volna az utazója és commercialistája.

Urbán János sikeresen mutatja meg, hogyan fejtett ki Cseh Károly szakadatlan tevékenységet kapkodás nélkül úgy, hogy teljes ember legyen környezete és önmaga számára. Szerzőnk ennyire, hogy felfigyelt és bemutatta, mennyire élt az akkori kötöttségek közepette Cseh Károly a bíróság nyújtotta nyilvánossággal. Tanulmányában kellő figyelmet szentel az adai majompörnek, újságviszshangjának (35—38.), a per és a tanügyi felelősség, Cseh Károly vádlói elmarasztalásának. Pályaképében részletezi Cseh Károly 1941-ben beterjesztett nyílt levelét (37., 125—130.), amelyben dr. Királyt, »a helybeli magyarság állítólagos vezérét« bíróságra invitálja rágalmazás miatt. Az első esetben az ember eredetével kapcsolatos oktatói tevékenységét védi és a helybeli megrögzött reakcióra mér csapást a bíróság igénybevételével. A másik esetben a nagy nyilvánosság előtt a burzsoá Jugoszlávia és Horthy-Magyarország 1941 elején kialakult barátsága kapcsán hangoskodó hazai magyar jobboldal illúziókat tápláló tevékenységének szembeszegezi a magyar kommunisták létezését és azoknak a jugoszláviai magyar dolgozók nemzeti és kulturális érdekeiért kifejtett következetes küzdelmét.

Sajnálhatjuk, hogy a könyv szerkezete vagy az eredeti peranyag hiánya nem tette lehetővé, hogy az olvasó részletesebben (haszonlóan, mint az 1941-es nyílt levéllel) megismerkedhessen az 1928-as masonper anyagával.

Urbán János hangsúlyozza válogatásában Cseh Károly szépírói munkásságát. Tanulmányában le is írja: »Az irodalomtörténet feladata felmérni a húszas és a későbbi évek itteni munkásmozgalmi íróinak műveit... Ilyen szempontból kell Cseh Károly írásainak értékére vagy hiányosságára is rámutatni, meghatározni szerepét irodalmunkban.« (67.)

Véleményünk szerint Cseh Károlyban nem kell szépírói látnunk, noha sokat írt, a széppróza eszközeivel is élt. Elképzelési elsősorban publicisztikaiak voltak. Csak így érthetjük meg forradalmi pátoszát, rikító színeit és sokszor képzavaros fordulatait és hasonlatait. Ez természetesen nem vonja kétségbe fogékonyságát a művészi (képzőművészeti, szépiro-

dalmi) átélés és az élmény kifejezése iránt. Írásaiban a közvetlen hatást, méghozzá az erőteljes közvetlen hatást szorgalmazta. Maga Urbán János közli személyes élményét (70.) 1940 tavaszánól, amikor konspirációs körülmények között Cseh Károly összehozza őt Ósz Szabó Jánossal. A találkozó végén — írja Urbán János — »Arról beszélt, hogy akik nem élték át a proletárvilág koldúséletét, akik nem tudják, mi az, ha valaki életben először a katonaságnál húz cipőt a lábára (...) és nem látták még, hogyan szotyognak rongyokba csavarva a náthás, beteg gyerekek, azoknak hiába is írtok minderről, az úri osztálynak szitok és átok zuhataga kell, hogy megrettenjen és érezze a tömegek erejét«. Ez a »sitok és átok zuhataga« jelen van tudósításaiban, kritikájában és a széppróza eszközeivel írt karcolataiban és kisnovelláiban.

Urbán János, Cseh Károly életének utolsó évtizedéről írva, még valakinek emel emléket: a történelem szempontjából mindig háttérben maradó, rengeteg személyi megpróbáltatáson áteső és sok állhatatosságot tanúsító forradalmárfeleségnek. Cseh Károly és Izsáki Ilona esetében is érvényes a szállóige, hogy egy nagy egyéniség és férfi mögött rendszerint nagy élettárs és feleség található.

Összegezve: Urbán János sok munkát igénylő vállalkozása — személyi adottsága, tehetsége és ügyszeretete következtében — eredményesnek bizonyult. Egy nagy egyéniségről szóló jó könyvvel gazdagodtunk.

Dr. REHÁK LÁSZLÓ

A MONDATLANIG ÉS TOVÁBB

PAP JÓZSEF: *Rendhagyó halászás.*

Forum, Újvidék, 1974.

Pap József a kimondhatatlant ostromolja: már abban is, hogy hosszú, szinte költészet-nemlétnék nevezhető hallgatásai előre megtervezettek. S mikor megszólal, költészete jelen idejében némelyütt lírájának múltját: a megtörtént verset mondja. S a tizenegy évvel ezelőtti publikáció az új verseskönyv ciklusrendjében már nem a *Rés* jegyeit, nem a B. Szabó György miniatúráival összelelt hiányvilágot viseli homlokán, hanem megpróbál másfajta rendbe illeszkedni. A költő napról napra úgy jut el a mondatlanig, hogy közben verssel és világgal néz farkasszemet. Hiába kísért a *Piszkozat* tréfásan incselkedő önmegtartóztatása, *Nem lesz ma versírás*, a vázlat is — mert költő írta — önmaga (szokás- és létezőmódja) ellenére összeáll költeménnyé.

A csönd versképző ereje csak ott kimutatható — esztétikumot létrehozó —, ahol volt mi után hallgatni; a csönd utáni csönd nem más, mint kivonulás a költészetből. Az el nem mondott, le nem írt, képpé (akár nyomdajelek betűhalmazává) nem fogalmazott vers megszűnik vers lenni. Pap József csöndjei beszédek: a már kimondott-megnevezett után a várakozást csak még jobban fokozó *hiány-vizjel* — a meglévőt a hallgatással szinte mitikussá nagyító várakozáspillanat — a költő egyfajta tartózkodására utal. Aki a szólást választja, tudja, hogy csak úgy szabad újra *jelen lenni*, hogy ebben — akár végérvényes jelleggel — saját líratörvénye nyerjen bizonyítást. Már amennyire végérvényes a líra, amennyire törvényt fogalmazható a két verseskönyv közötti hosszú hallgatás, amennyire a szó és szó közötti árok nem csupán az élményeket, érzelmi síkokat fölmutató vers és a gon-